

1998-04

RUIMTELIJK KWALITEITSKADER
blauw, groen & goud

Ruimte voor de Rivier

in het

Munnikenland

dienst landelijk gebied
voor ontwikkeling en beheer

Waterschap
Rivierenland

COLOFON

opdrachtgever

waterschap Rivierenland

stuurgroep Munnikenland

provincie Gelderland

gemeente Zaltbommel

waterschap Rivierenland

ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

ministerie Verkeer & Waterstaat

gemeente Woudrichem (agendalid)

ambtelijke begeleidingsgroep

waterschap Rivierenland

projectdirectie Ruimte voor de Rivier

provincie Gelderland

gemeente Zaltbommel

projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie

Staatsbosbeheer

ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rijkswaterstaat

Dienst Landelijk Gebied

opdrachtnemer en samensteller ruimtelijk kwaliteitskader

Dienst Landelijk Gebied - regio Oost

versie

definitief

datum

oktober 2007

afbeeldingen

waterschap Rivierenland

Rijkswaterstaat

projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie

Stroming

Royal Haskoning

Ferdinand van Hemmen

Slot Loevestein / Marcel Köppen

Jook Boll (schetsschuittekeningen)

topografie: Topografische Dienst / Kadaster

luchtfoto: DKLN Eurosense

hoogtekaart (AHN) Meetkundige Dienst

Dienst Landelijk Gebied

INHOUD

1.	INLEIDING	7
2.	SAMENHANG	11
3.	DIJKEN	19
4.	DEELGEBIEDEN	29
5.	BIJZONDERE PLEKKEN	51
6.	RKK-TABBLADEN	61

1. INLEIDING

Het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit is één van de twee centrale doelstellingen van de PKB Ruimte voor de Rivier. Om richting te geven aan deze doelstelling in Munnikenland is dit ruimtelijk kwaliteitskader (RKK) opgesteld. Het RKK is het toetsingskader voor ruimtelijke kwaliteit in de verdere planvorming. Daarnaast is het een inspiratiebron voor een gezamenlijke, gebiedseigen ontwikkeling. De gebiedsvisie Munnikenland 'blauw, groen & goud' vormt de basis voor het RKK.

Gebiedsvisie 'Blauw, Groen & Goud'

In de Planologische Kernbeslissing (PKB) Ruimte voor de Rivier zijn verschillende maatregelen opgenomen om de veiligheid tegen overstromingen langs de grote rivieren in de toekomst te kunnen garanderen. Eén van deze maatregelen is de 'uiterwaardvergraving Brakelse Benedenwaarden en dijkverlegging Buitenpolder Het Munnikenland'. Centrale doelstellingen van de PKB zijn het ruimte maken voor water en het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit.

De gebiedsvisie Munnikenland (oktober 2007) geeft de gewenste ontwikkelingsrichting voor het plangebied aan. Er wordt een gebiedseigen ontwikkeling nagestreefd, waardoor het 'eigene' van Munnikenland wordt versterkt. Munnikenland is immers anders dan een stukje rivierengebied langs de IJssel of de Maas. Er moet worden voortgebouwd op deze identiteit: bestaande kernwaarden moeten worden gerespecteerd en worden benut om nieuwe dragers van ruimtelijke kwaliteit te creëren. 'Blauw, Groen & Goud' is het leidende thema van de gebiedsvisie. Blauw staat voor de wateropgave. Het realiseren van de benodigde waterstandsdeling bij maatgevend hoogwater is leidend. Groen staat symbool voor de natuurontwikkeling. De hoofdfunctie van Munnikenland wordt natuur. De verschillen in rivier- en getijdendynamiek gaan de natuurontwikkeling sturen. Goud is de rijke cultuurhistorische identiteit van het gebied. De interactie tussen mens en water is het leidend thema. Het water is eeuwenlang een strategisch militair instrument geweest, met Slot Loevestein en de Nieuwe Hollandse Waterlinie als zichtbare iconen. Deze cultuurhistorie is leidraad en inspiratiebron voor de toekomstige inrichting.

Van gebiedsvisie naar ruimtelijk kwaliteitskader

De visie legt de gewenste ontwikkelingsrichting vast, maar dit leidt echter niet vanzelf tot ruimtelijke kwaliteit. In het vervolgproces zullen verschillende alternatieve maatregelen in beeld worden gebracht. Er moeten tal van keuzes gemaakt worden, zoals de tracékeuze voor de nieuwe dijk en wijze van sturen van het water. Is een nieuwe geul de gewenste oplossing of is vlakvormige afstroming meer passend in dit gebied? Hoe gaan we de cultuurhistorie van het gebied beter zichtbaar maken? En hoe wordt toerisme en recreatie in het gebied gestimuleerd? Om deze maatregelen te kunnen toetsen op ruimtelijke kwaliteit is dit ruimtelijk kwaliteitskader opgesteld.

Doel ruimtelijk kwaliteitskader

Doel van het ruimtelijk kwaliteitskader is het waarborgen en versterken van de ruimtelijke kwaliteit van Munnikenland.

Het ruimtelijk kwaliteitskader (RKK) is een middel om dit doel te bereiken. Het is het toetsingskader voor de ruimtelijke kwaliteit in de verdere planvorming (m.e.r.-studie) en uitvoering van het project Munnikenland.

Het RKK bevat toetsbare criteria voor ruimtelijke kwaliteit. Zo ontstaat helderheid aan het begin van het planproces. In dit kader zijn de toetsingscriteria geformuleerd als 'ontwerpprincipes'.

Inspiratiebron

Het ruimtelijk kwaliteitskader is ook een inspiratiebron. Een kwalitatief hoogwaardige ontwikkeling van het landschap hangt nauw samen met bewustwording van streekeigen kwaliteiten. Wat bepaalt de eigenheid van Munnikenland? Hoe kan dit versterkt worden? Communicatie en voorlichting spelen een belangrijke rol bij de bewustwording van gebiedseigen kwaliteiten. Dit ruimtelijk kwaliteitskader reikt daarom ter inspiratie voorbeelden voor een gebiedseigen ontwikkeling aan.

Voor wie?

Het ruimtelijk kwaliteitskader is primair bedoeld als toetsingskader voor de betrokken overheden tijdens de planstudie, waarbij het waterschap Rivierenland opdrachtgever is.

Daarnaast biedt dit kader helderheid aan de opdrachtnemer van de planstudie. Het geeft aan op welke wijze ruimtelijke kwaliteit getoetst gaat worden. De ontwerpprincipes zijn aanknopingspunten voor het ontwerp van de alternatieven.

Verder zijn de visie en het kwaliteitskader bruikbaar als communicatiemiddel, richting betrokken partijen, omwonenden en andere geïnteresseerden. Het is dan ook een uitnodiging om gezamenlijk met de overheden te bouwen aan het landschap!

Opbouw ruimtelijk kwaliteitskader

Status

Het ruimtelijk kwaliteitskader is integraal onderdeel van het plan van aanpak voor de planstudie. Het wordt als integraal onderdeel van de Startnotitie voor de m.e.r.-studie vastgesteld door de Stuurgroep Munnikenland. In de Startnotitie wordt een samenvatting van de ontwerpprincipes opgenomen en zal voor het complete palet aan criteria en achtergronden worden verwezen naar het ruimtelijk kwaliteitskader als achtergronddocument.

Het ruimtelijk kwaliteitskader geeft richting aan de gewenste ruimtelijke kwaliteit. De ontwerpprincipes zijn kaderstellend, niet vrijblijvend. Het is een kader op hoofdlijnen; geen concreet inrichtingsplan. Diverse vraagstukken vragen om nadere uitwerking en ontwerpend onderzoek.

Een aantal van de principes is gebaseerd op wettelijke kaders, zoals Natura 2000 en de Monumentenwet. Dit zijn harde randvoorwaarden. Daarnaast komt een aantal ontwerpprincipes voort uit beleidskaders zoals de PKB Ruimte voor de Rivier en de EHS. Verder is aantal principes gebaseerd op gezamenlijk gedragen kansen en wensen die zijn gesignaleerd in het voortraject.

Wat is ruimtelijke kwaliteit?

Met dit kwaliteitskader wordt het waarborgen en versterken van de ruimtelijke kwaliteit beoogd, maar wat is ruimtelijke kwaliteit nu eigenlijk? Om dit begrip hanteerbaar te maken wordt vaak gebruik gemaakt van een indeling in drie waarden: de belevingswaarde, de gebruikswaarde en de toekomstwaarde. In de Nota Ruimte is ruimtelijke kwaliteit vertaald in zeven criteria: ruimtelijke diversiteit, economische en maatschappelijke functionaliteit, culturele diversiteit, sociale rechtvaardigheid, duurzaamheid, aantrekkelijkheid en de menselijke maat.

Bovengenoemde waarden vormen een belangrijke basis voor het ruimtelijk kwaliteitskader Munnikenland. Ze worden concreet gemaakt voor het projectgebied door het benoemen van de kernkwaliteiten, de ontwerpopgaven en de ontwerpprincipes voor de herinrichting.

Kernkwaliteiten, ontwerpopgaven en ontwerpprincipes

Om te kunnen sturen op de gewenste ruimtelijke kwaliteit van Munnikenland worden de kernkwaliteiten van het gebied benoemd, de ontwerpopgaven geformuleerd en ontwerpprincipes weergegeven.

De kernkwaliteiten zijn de essentie, de kern, van het landschap. Deze kernkwaliteiten bepalen voor een belangrijk deel de identiteit.

De ontwerpopgave beschrijft de integrale ruimtelijke opgave en de uitdaging voor ruimtelijke kwaliteit. De visie Munnikenland, 'Blauw, Groen & Goud', geeft de gewenste toekomstige ontwikkeling van het plangebied weer en vormt daarom de basis voor de ontwerpopgaven.

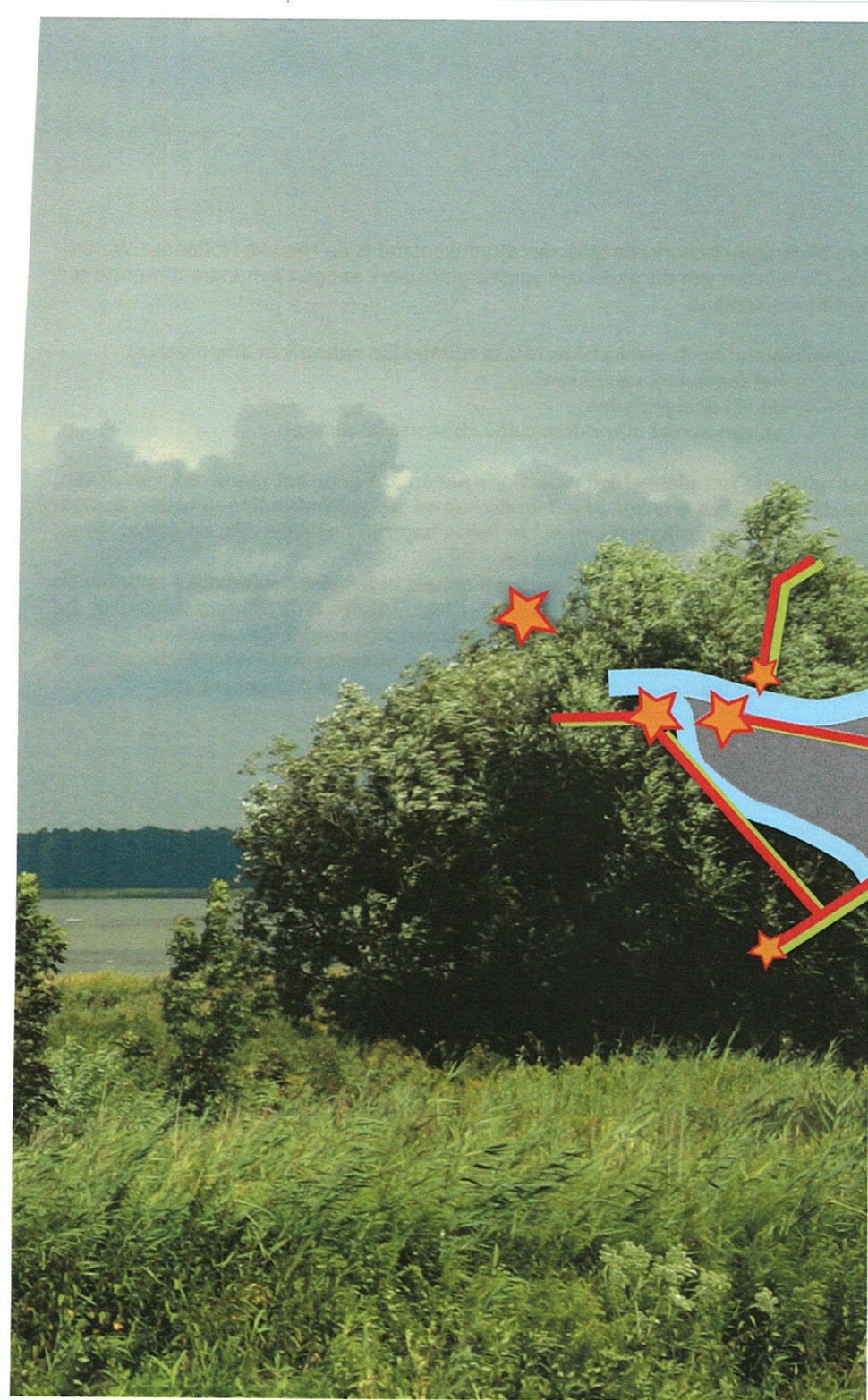
De ontwerpprincipes zijn de toetsingscriteria. Ze geven aan op welke wijze de ontwerpopgave bij kan dragen aan het waarborgen en versterken van de kernkwaliteiten, zodat er gebouwd wordt aan het landschap mét ruimtelijke kwaliteit. De visie 'Blauw, Groen & Goud' is richtinggevend.

Samenhang, dijken, deelgebieden en bijzondere plekken

Het ruimtelijk kwaliteitskader doorloopt een aantal schaalniveaus. Het begint met het benoemen van de kernkwaliteiten, ontwerpopgaven en ontwerpprincipes voor Munnikenland als geheel. Dit staat in hoofdstuk twee. Vervolgens wordt in hoofdstuk drie ingezoomd op het schaalniveau van het raamwerk van dijken (de structuurlijnen). In hoofdstuk vier komen de vijf deelgebieden aan bod en in hoofdstuk vijf enkele bijzondere cultuurhistorische plekken.

RKK-tabbladen

Nadat Munnikenland in de hoofdstukken twee t/m vijf in ruimtelijke deelgebieden is behandeld, volgt in hoofdstuk zes bevat de samenvatting van toetsingscriteria. Dit gebeurt thematisch op een aantal 'tabbladen', aan de hand van de samenhang, de opgaven 'blauw, groen en goud' en het toekomstig gebruik. Deze samenvatting wordt in de startnotitie opgenomen.

2. SAMENHANG

Het is van belang de ontwikkeling van Munnikenland in een grotere context te plaatsen. Het gebied staat niet op zichzelf, maar heeft grote samenhang met de bredere omgeving. In dit hoofdstuk komen ontwerpprincipes voor het benutten en versterken van de relaties met de omgeving op hoofdlijnen aan bod, evenals de samenhang binnen het plangebied. In de daarop volgende hoofdstukken worden deze principes in thema's en deelgebieden verder uitgewerkt.

Kernkwaliteiten

Munnikenland is onderdeel van het rivierenlandschap van de Waal. Het rivierenlandschap kent van nature een heldere opbouw: de rivier, de uiterwaarden, oeverwallen en de komgronden. De Waal is de grootste zandrivier van de Rijndelta en de belangrijkste scheepvaartrivier van de wereld, een werkrivier. Karakteristiek voor Munnikenland is de uitmonding van de Afgedamde Maas in de Waal.

Munnikenland kent een hoge diversiteit aan flora en fauna. Langs de Waal is sprake van dynamische natuur, zoals de stroomdalgraslanden op de Bloemplaats. In de komgronden bevinden zich moerasachtige vegetaties. Bijzonder is de samenkomst van het rivier- en het getijdesysteem. Als de Haringvlietsluizen verder opgaan, zal de getijdeinvloed in Munnikenland toenemen. Waardevolle gebieden zijn de Boezem van Brakel en de Poederrijse waard (Gelderse natuurparels). Grote delen vallen onder de Habitarijchlijn en zijn meegenomen in de voorbereiding voor aanwijzing als Natura 2000 gebied.

Typerend voor Munnikenland is de leegte. Door het beperkt aantal mensen dat woont en werkt in het gebied is het rustig en donker. De openheid geeft een ruimtelijk gevoel.

Munnikenland kent een rijke cultuurhistorie; er hebben zich vele belangrijke gebeurtenissen in de vaderlandse geschiedenis afgespeeld. De cultuurhistorie, zichtbaar in de vorm van ontginningspatronen en markante gebouwen als Slot Loevestein, maar ook onzichtbaar aanwezig als verhalen levend in de hoofden van mensen is een belangrijke kernwaarde.

Een bijzondere historische laag van Munnikenland is de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De relictten van dit nationale verdedigingswerk voegen een extra dimensie toe aan Munnikenland.

Munnikenland heeft een karakteristieke ruimtelijke opbouw in drie niveaus:

1. het raamwerk van dijken;
2. de vijf deelgebieden;
3. en een aantal bijzondere cultuurhistorische plekken.

De ruimte in het plangebied wordt gestructureerd door het raamwerk van dijken. De dijken trekken grenzen in het landschap en leggen verbindingen tussen deelgebieden. De belangrijkste lijnen in het landschap zijn de winterdijk, de zomerdijken, Den Nieuwendijk en de Schouwendijk.

Er zijn vijf deelgebieden, ieder met een geheel eigen sfeer, ruimtelijke opbouw en gebruik: de Polder Het Munnikenland, Den Nieuwendijk & de Boezem van Brakel, De Waarden bij Loevestein, de Brakelse Benedenwaarden en de Gandelwaard.

De bijzondere plekken, Slot Loevestein, Kasteel Munnikenland en 't Rechthuis en 't Munnikenhof markeren mijlpalen in de geschiedenis van Munnikenland.

hoogtekaart

huidige topografie

dijken en deelgebieden

Ontwerpogave

De PKB Ruimte voor de Rivier gaat uit van twee centrale doelstellingen: het waarborgen van de veiligheid en het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Deze doelstellingen zijn voor Munnikenland als geheel concreet gemaakt in de visie Munnikenland 'Blauw, Groen & Goud'. De nationale programma's Ruimte voor de Rivier, EHS en het Linieperspectief bepalen op hoofdlijnen de ruimtelijke koers.

De meest ingrijpende maatregel, en daarmee de belangrijkste ontwerpogave, is het verleggen van de winterdijk. Dit heeft grote gevolgen voor de polder Het Munnikenland. Dit binnendijs gelegen landbouwgebied zal door de dijkverlegging voor een groot deel buitendijs komen te liggen. De nieuwe functie wordt natuur; een ingrijpende transformatie van de polder.

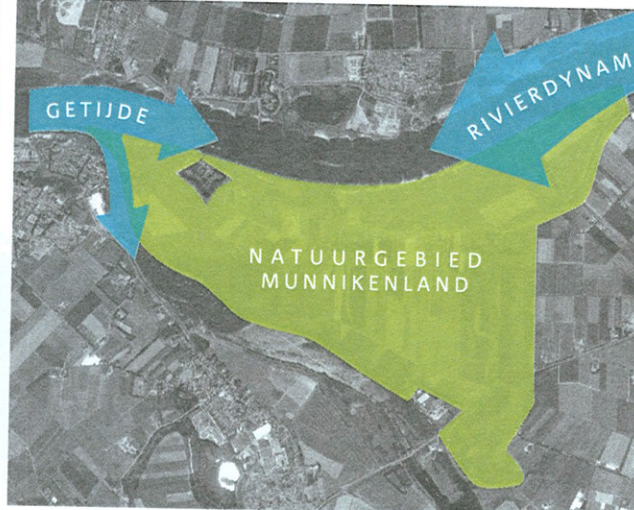
BLAUW: de waterogave is leidend

De waterogave van de PKB RvR is het realiseren van minimaal 11 cm waterstanddaling bij maatgevend hoogwater. Om dit te realiseren is een dijkverlegging en uiterwaardvergraving noodzakelijk.

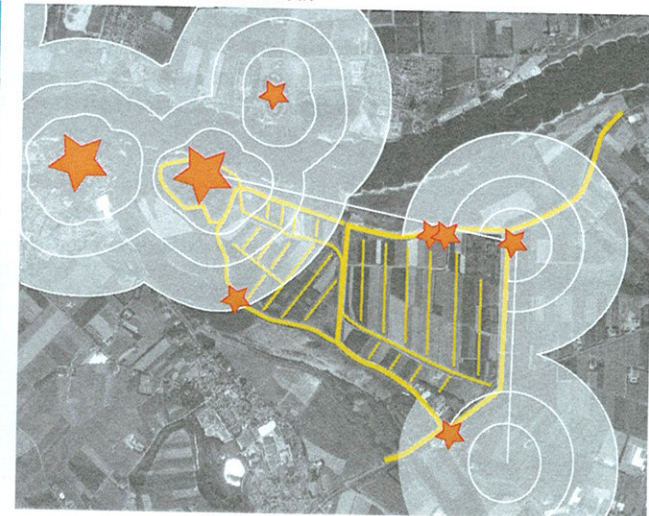
blauw: de waterogave is leidend, terugleggen van de winterdijk

groen: rivierdynamiek stuurt natuur, hoofdfunctie natuur

goud: cultuurhistorie als leitmotiv

GROEN: rivierdynamiek stuurt natuur

Belangrijke natuurogave is realisatie van de EHS en de RVZ. Een groot deel van het gebied is Habitatrichtlijn- en Natura 2000 gebied. De dynamiek van de rivier moet de natuurontwikkeling gaan bepalen. Karakteristiek is de ligging op de overgang van het zoetwatergetijde- naar rivierengebied. Langs de Waal gaat de hoge dynamiek van de rivier de natuur vormen. In de luwten van de rivier zal laagdynamische natuur tot ontwikkeling komen.

GOUD: cultuurhistorie als leitmotiv

De rijke historische ontwikkeling van Munnikenland bepaalt de identiteit en moet daarom leidend zijn voor de toekomstige inrichting.

KANSEN VOOR GEBRUIK

De belangrijkste sociaal-economische drager voor de toekomst van Munnikenland is toerisme en recreatie. De toekomst van de landbouw wordt in de vervolgfase nader onderzocht.

Het is de uitdaging een integraal ontwerp te maken, waarbij de diverse functies op slimme wijze met elkaar worden gecombineerd en worden afgestemd op de kernkwaliteiten van Munnikenland.

Ontwerpprincipes samenhang Munnikenland

1. ontwerp met de kernkwaliteiten de samenhang tussen de water-, natuur- en cultuuropgave

Het algemene ontwerpprincipe is het ontwerpen van de samenhang tussen de rivierkundige maatregelen, de natuurontwikkelingsopgaven en het ontwikkelen van de cultuurhistorische waarden. Hierbij moeten de kernkwaliteiten van Munnikenland benut en versterkt worden.

1a. kernkwaliteiten

- versterk de karakteristieken van het rivierenlandschap: rivier - uiterwaard - oeverwal - kom
- benut de identiteit van de Waal: grootste zandrivier Rijndelta, belangrijkste scheepvaartrivier wereld
- ontwikkel de diversiteit aan natuurwaarden: hoge en lage dynamiek, rivier- en getijdesysteem
- behoud de leegte: respecteer de rust, ruimte, stilte, duisternis en landelijkheid
- behoud en ontwikkel de cultuurhistorie: diverse ontginningsperiodes, Slot Loevestein en de NHW met als centrale thema's de strijd tegen het water (ontginning) en de verdediging van het vaderland met het water; water als strategisch militair instrument

1b. opgave = BLAUW, GROEN & GOUD

- BLAUW: de wateropgave is leidend**
 - realiseer de benodigde waterstandsdeling bij MHW door een dijkverlegging
 - stem watersturing af op de kenmerken van het natuurlijk riviersysteem.
- GROEN: rivierdynamiek stuurt de natuur**
 - ontwikkel een natuurlijk rivier- en getijdesysteem
 - ontwikkel met respect voor bestaande waarden (binnen het kader van beleid en wetgeving)
- GOUD: cultuurhistorie als leitmotiv**
 - ontwikkeling van de cultuurhistorische waarden is leidend voor de inrichting. Dit betekent eigentijds ontwikkelen, geïnspireerd op het verleden, met toekomstgerichte functies.
 - ontwikkel de Nieuwe Hollandse Waterlinie door het maken van een herkenbare hoofdverdedigingslijn, maak inundatievelden, met de ingenieuze waterhuishoudkundige werken, beleefbaar en ontwikkel de batterijen. De openheid van de schootsvelden en zichtlijnen NHW is richtinggevend voor inrichting en beheer.

Waal = natuurcorridor

Waal = scheepvaart en bedrijvigheid

Waal = hoge dynamiek natuur

Waal = cultuurhistorie

rust, stilte en duisternis

1c. kansen voor gebruik

- ontwikkel toerisme en recreatie als belangrijkste sociaal-economische drager
 - versterk het concept van de Vestingdriehoek
 - stem af op de recreatieve ontwikkeling van de NHW
 - benut verdwenen cultuurhistorische plekken, zoals het kasteel en het verdwenen buurtschap, het Rechthuis, Munnikenhof
 - stem af op de ontwikkeling van het recreatief transferium (Maasdijk)
 - stem af op omgevingsplannen, zoals de haven van Brakel
 - zorg voor landschappelijke inpassing van nieuwe functies

- verbeter de recreatieve toegankelijkheid
 - over de wal en over het water
 - voor natuurvorsers en cultuurzoekers
 - regisseer rust en drukte door het maken van een recreatieve zonerings, afgestemd op natuur- en cultuurwaarden
 - houdt Slot Loevestein bereikbaar. De bereikbaarheid over de weg moet tenminste gelijk blijven aan de huidige situatie. De mogelijkheden voor verbetering van de bereikbaarheid moeten worden onderzocht.

- onderzoek de toekomst voor de landbouw
 - in de vervolgfase moeten de toekomstmogelijkheden voor de landbouw onderzocht worden, zowel voor het binnendijs als buitendijs gebied. Denk hierbij ook aan inzet van agrariërs voor natuurbeheer (gewenste openheid) en recreatieve verbreding.

- onderzoek de economische mogelijkheden van natuurbeheer
 - bijvoorbeeld opbrengst van vlees ect.: streekproduct Munnikenland?

- waarborg het functioneren en de veiligheid van het pompstation van de Duinwaterbedrijf ZH en bedrijventerrein Munnikenland
 - wanneer DZH en/of het bedrijventerrein Munnikenland in het winterbed komen te liggen, dient de veiligheid, bereikbaarheid en het functioneren gewaarborgd te worden.
 - zorg voor landschappelijke inpassing van de veiligheidsmaatregelen

- combineer ontgroning met natuurontwikkeling en ruimte voor de rivier
 - zorg voor afstemming tussen het planproces Munnikenland en de lopende ontgrondingsafspraken

- waarborg de scheepvaart op de Waal

versterk het recreatief concept vesting3hoek

waarborg veiligheid Duinwaterbedrijf

laagdynamische natuur: wiel

lopende ontgrondingsprojecten

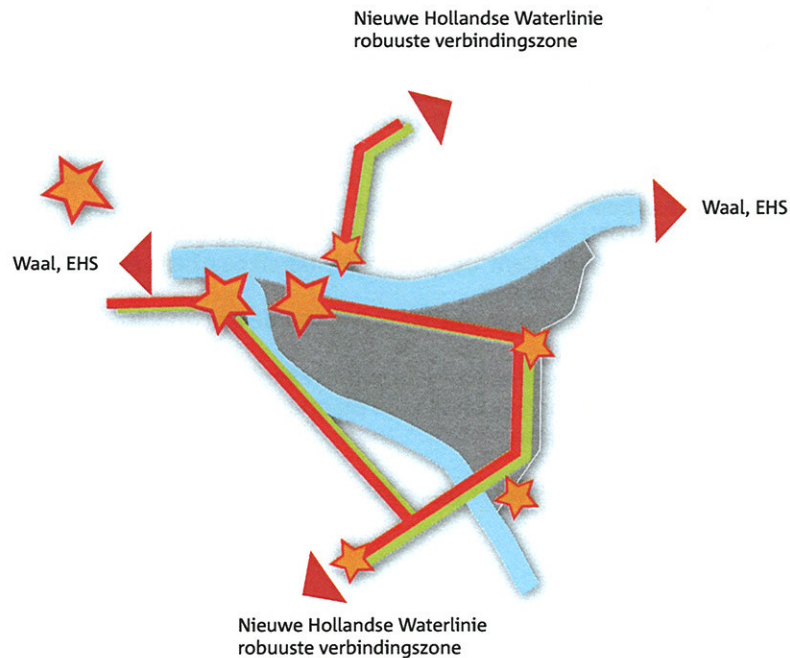
Waal = zandrivier

2. maak Munnikenland onderdeel van het groter geheel

Munnikenland ligt op de kruising van de Waal en de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

De identiteit van deze beide landschapstructuren moet de hoofdlijnen van de toekomstige inrichting bepalen.

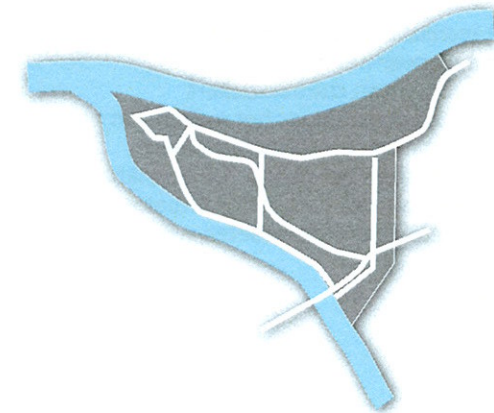

3. versterk de identiteit en verscheidenheid van Munnikenland

Ontwikkel de karakteristieke ruimtelijke opbouw van Munnikenland, opgebouwd in drie schaalniveaus:

3a. dijken als structuurdragers

- maak de verlegging van de winterdijk de sleutelkeuze in het ontwerpproces: stap 1 in de planvorming
- benut de historische zomer- en winterdijkenstructuur als ruimtelijke en functionele structuurdrager

Waal: ecologische, economische en ruimtelijke verbindinglijn

Nieuwe Hollandse Waterlinie

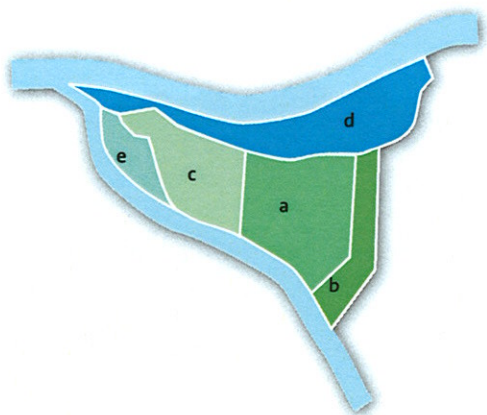
opgave: verleggen van de Deltadijk

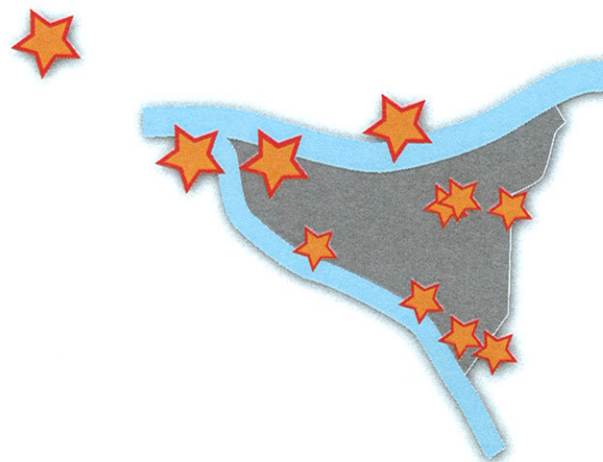
3b. deelgebieden: toekomstperspectief op hoofdlijnen

Ontwerpen aan Munnikenland is ontwerpen op het spanningsveld tussen riviernatuur en cultuur. Het is voor de ruimtelijke kwaliteit van Munnikenland van belang de interactie tussen natuur en cultuur in diverse gradaties te benutten, gekoppeld aan de kernkwaliteiten van de deelgebieden:

- a. Polder Het Munnikenland: buitenpolder + laagdynamische riviernatuur + historische ontginning + inundatievlakte waterlinie
- b. Den Nieuwendijk & de Boezem van Brakel: moerasnatuur + identiteit NHW + openheid + inundatievlakte NHW
- c. Waarden bij Loevestein: buitenpolder + laagdynamische riviernatuur + historische ontginning + openheid + inundatievlakte
- d. Brakelse Benedenwaarden: natuurlijk uiterwaardenlandschap, hoge dynamiek Waal + openheid
- e. Gandelwaard: natuurlijk uiterwaardenlandschap, getijdedynamiek + openheid

- ### 3c. bijzondere plekken: parels, landmarks en details van Munnikenland
- versterk de bijzondere cultuurhistorische plekken als identiteitsdragers, met Slot Loevestein als belangrijkste 'icoon'
 - benut landmarks voor oriëntatie en herkenbaarheid
 - respecteer en benut karakteristieke details in de ontwikkeling

a. polder Het Munnikenland

b. Boezem van Brakel

c. Waarden bij Loevestein

d. Brakelse Benedenwaarden

e. Gandelwaard

